

SELEVCIA

AD CALYCADNVM

Sayı V - 2015

OLBA KAZISI SERİSİ

SELEVCIA AD CALYCADNVM V

Olba Kazısı Serisi V

Olba Kazısı Serisi V
SELEVCIA AD CALYCADNVM V

Seleucia ad Calycadnum, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia ad Calycadnum* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia ad Calycadnum* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia ad Calycadnum, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia ad Calycadnum* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia ad Calycadnum* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Salim Aydıöz
Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Scott Redford
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünal
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereğ
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Sema Sandalcı
Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia ad Calycadnum
Olba Kazısı Serisi V
Sayı: 5

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33342,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: ozyildirimmurat@gmail.com

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Altan Basım San ve Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi No: 222
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 11968

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Olba Kült Alanlarından Cam Buluntular
Emel Erten
11

Eski Çağ'da Tıp'ta Cam Kullanımına
İlişkin Gözlem ve Kanıtlar
Emre Taştëmür
31

Bizans Döneminde Buhur - Buhurdan
Kullanımı ve Mersin Müzesi'ndeki
Buhurdan Örnekleri
Gülgün Köroğlu
51

Olba Manastırı 2014 Yılı Kazı
Sonuçlarının Deđerlendirilmesi
Murat Özyıldırım
79

Hippodamos Tarzındaki Kent Planı ve
Klazomenai MÖ 4. Yüzyıl Yerleşiminin
Bu Kent Planı İçindeki Yeri Hakkındaki
Düşünceler
Fikret Özbay
101

Roma İmparatoru Claudius ve Ođlu
Britannicus'un Ölümünün Arkasındaki
Kadın: Locusta
Meral Hakman
121

Olba Kazısında Ele Geçen Rhodos
Amphora Mühürleri
Murat Özyıldırım - Erkan Alkaç
141

Kadıkalesi Zeuxippos Ailesi
Seramiklerinin Tipolojisi
Filiz İnanan
153

Şifaverici Azize Thecla: Mucizeleri ve
Olbalı Çocuk
Sevim Ayteş Canevello
185

Aras Boyalılarının İşlevselliği
Ayhan Yardımcıel
197

Olba Kazısı Camları Arkeometrik
Çalışmaları
Mahmut Aydın - Ali Akın Akyol - Emel Erten
- Emine Torgan
207

Teos Hellenistik Dönem Surları
Çevresindeki Sondajlarda Bulunan
Seramiklerin Arkeolojik ve Arkeometrik
Ön Çalışmaları
Rahşan Tamsü Polat - Ali Akın Akyol - Yusuf
Kağan Kadiođlu
221

Kitap Tanıtımı: Genç Plinius'un Anadolu
Mektupları
Emel Erten
237

PRAEFATIO

Olba Kazısı Serisi içinde yayınlanan *Seleucia ad Calycadnum* dergimizin 2015 yılı, V. sayısını bilim dünyasıyla buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Yılda bir sayı çıkan dergimiz, Türkiye’de bir arkeolojik kazı ekibinin çıkardığı tek süreli yayın olma özelliğini devam ettirmektedir. Seleucia ad Calycadnum’un sayfaları, her zaman olduğu gibi, Arkeoloji, Klasik Filoloji, Sanat Tarihi, Eski Çağ Tarihi konularında bilim insanlarının çalışmaları için açıktır.

Öncelikle çalışmalarını dergimize gönderen ve sayfalarımızda okuyabileceğiniz yayınları değerlendiren saygıdeğer bilim insanlarımıza şükranlarımızı sunarız. Arkeoloji camiasının, yaptıkları seçkin yayınlarla haklı saygınlığını kazanan Homer Kitabevi’nin sahibi, sevgili dostumuz, Ayşen Boylu’ya ve derginin basıma hazırlanmasındaki büyük emekleri nedeniyle Sinan Turan’a çok teşekkür ederiz.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Öğr. Gör. Tuna Akçay (MA)

PREFACE

We are glad to present the fifth issue (2015) of our journal *Seleucia ad Calycadnum* as part of the Olba Excavations Series. Published annually, the journal maintains its leading position as the only periodical published by an archaeological excavation team in Turkey. *Seleucia ad Calycadnum* welcomes the studies of scholars of Archaeology, Classical Philology, History of Art and Ancient History as it always has done in the past.

We firstly wish to express our gratitude to the honorable scholars who have sent their studies to our journal. We thank our dear friend Ayşen Boylu, owner of Homer Books. Homer has rightfully won acclaim in the archaeological community with its distinguished publications. We are also indebted to Sinan Turan, who devoted great effort to prepare *Seleucia ad Calycadnum* for publication.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Murat Özyıldırım (Classical Philologist, MA)

Tuna Akçay (Archaeologist, MA)

Olba Kazısı Serisi V SELEVCIA AD CALYCADNVM

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia ad Calycadnum, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia ad Calycadnum*, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlamaktadır.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto, baş harfleri büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveamın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series
SELEVCIA AD CALYCADNVM

Scope

Seleucia ad Calycadnum is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia ad Calycadnum features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the name of the article, should be of size 9 points and the minimum word count is 200 words. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows:
Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given.

Hippodamos Tarzındaki Kent Planı ve Klazomenai MÖ 4. Yüzyıl Yerleşiminin Bu Kent Planı İçindeki Yeri Hakkındaki Düşünceler

Fikret Özbay*

Özet

İnsanoğlu yerleşik hayata geçişinden itibaren kurduğu kentlerde bir düzen arayışı içinde olmuş ve bu şekilde sistemli kent planları doğmuştur. Izgara plan da bu arayışın bir ürünüdür. Bronz çağı'ndan itibaren, Doğu Akdeniz'deki krallıklarda ve onları takip eden Batı Akdeniz'deki Yunan kolonilerinde ızgara plan kullanılmıştır. MÖ 5. yüzyılın başında Hippodamos kent planı anlayışına yeni bir boyut getirmiş, sadece fiziki planı değil sosyal yaşamı, dinsel inanışlıları da bu plana dahil etmiştir. Kent planlarında, eşitlik ilkesi gözetilmiş ev parselleri ve bu parsellerin üzerine inşa edilen evlerin aynı ölçülerde olmasına dikkat edilmiştir. Kentlerdeki evler en küçük birimlerine kadar birbirleriyle aynı plana sahiptir. Kamusal alanlarda planın bir parçasıdır ve kendilerine ayrılan parseller üzerine inşa edilmişlerdir. Kamusal ve dini yapıların önemleri ne olursa olsun mevcut planı kesinlikle bozmamışlardır. Kentin yönetici sınıfına ait yapılarda plana dahil edilmiş ancak diğer sivil yapılardan farklı bir plan kullanılmadan yapılmışlardır. Bundan dolayı yönetici sınıfına ait yapıları diğer sivil yapılardan ayırmak mümkün değildir. Bu kent planı sadece Yunanistan ile sınırlı kalmamış, Batı Anadolu'da ve diğer Yunan kolonilerinde de uygulanmıştır. Klazomenai'daki yerleşimde, MÖ 5. yüzyıldaki bu yeni kent planı akımına uymuştur, Yerleşimdeki sokaklar, evler Hippadomik plana sadık kalınarak inşa edilmiştir. Ayrıca, Klazomenai örneği Kuzey Ionia bölgesindeki kazısı yapılmış tek Hippodamik planlı yerleşim olması bakımından da önemlidir.

* Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Evliya Çelebi Kampüsü, 43100-Kütahya. E – posta: fikretozbay@gmail.com.

Anahtar kelimeler: Kent, Hippodamos, Klazomenai, Plan, Izgara.

Abstract

Ever since the humanity settled it has been in the search for organization and that's how the systematic city plans emerged. Grid plan is also a product of this search. Since the bronze age, grid plan was used in the kingdoms in East Mediterranean and following Greek colonies in West Mediterranean. At the beginning of the 5th century (BC) Hippodamos brought a new aspect to city planning and included not only the physical plan but also the social life and religious beliefs. In the plans seen on cities equality was observed and the parcels and the homes being constructed on those parcels were carefully equaled. Houses in the cities are the same to every small detail. Public lands are also a part of plan and they are constructed on their own parcels. No matter what the importance of the public or religious places they never disturbed the plan. The buildings belonging to the ruler class of the city was also included in the plan and constructed with no different plan than the regular buildings. Because of this it's not possible to tell the difference between the buildings belonging to ruler class and buildings belonging to public. This city plan was not limited only in Greece but was also used in West Anatolia and other Greek colonies. The settlement in Klazomenai also used this city plan in 5th century BC. The streets and houses was constructed with the Hippodamos plan. Klazomenai is also important because it's the only Hippodamos style settlement that has been excavated in North Ionia.

Keywords: City, Hippodamos, Klazomenai, Plan, Grid.

Miletoslu Hippodamos'un ortaya attığı ve ilk olarak Miletos¹ ve Piraeus kentlerinde uygulanan kent planının ana temasını "*isonomia*" ilkesi oluşturmaktadır. Hippodamos tarzındaki kent planı Yunanistan'da, İtalya'da ve Küçük Asia'da Klasik dönem boyunca kullanılmış, Helenistik ve Roma dönemlerinde de uygulanmaya devam etmiştir. Batı Anadolu'daki en erken örneklerden biri de Klazomenai'daki yerleşimdir. Karantina Adası'ndan MÖ 5. yüzyılın sonunda anakaraya geçen bir grup Klazomenaili, eski kentlerinin bulunduğu alanda eşitliği ön planda tutan yeni bir

1 Miletos'un kent planıcısının Hippodamos olarak tanımlanmasıyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız Lambrinouidakis 1986, 26; Hoepfner 1996, 158.

yerleşim kurmuşlardır. Hippodamos plan tarzının kökeni Güney İtalya ve Sicilya'da MÖ 8-7. yüzyılda kurulan ızgara planlı Yunan kolonilerine dayanmaktadır. Ancak ızgara planın dünya mimarlık tarihindeki yerine bakıldığında kökenin çok daha erkene gittiği görülmektedir.

ızgara planlı kentlerin ilk örnekleri Mısır'da karşımıza çıkar. Fayyum kentinin yakınlarında kurulmuş olan orta krallık dönemine ait Kahun yerleşimi düzenli kent planıyla oldukça dikkat çekicidir². Yerleşim, Fira-vun II. Sesostris'in (MÖ 1897-1878) piramidiyle ilişkili Kraliçe Khent-Kawes'in gözetiminde inşa edilen standart tipteki yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılarda, kült ve ana yapıyla (piramit) ile ilişkili ruhban sınıfı yaşamış olmalıdır. 19. yüzyılın sonlarında İngiliz Mısır bilimci Sir W. F. Petrie tarafından kazılmış yerleşimin planı piramide göre düzenlenmiştir. 334x384 m. ölçülerindeki yerleşim, birbirlerini dik açıyla kesen düz caddelerden oluşan orthogonal bir plana sahiptir. Yerleşimin kuzey ve kuzeydoğusunda yirmi kadar ev açığa çıkarılmıştır. Bu yapılar 60x42m. ölçülerindedir³. Ortogonal plana uygun olarak kurulan bir başka Mısır yerleşimi, IV. Amenhotep (MÖ 1353-1336) tarafından kurulan "işçilerin köyü" olarak adlandırılan Tell El-Amarna'daki yerleşimdir. Bu yerleşim piramit köylerinden farklı olarak, devlet ile ilişkili binaların inşasında çalıştırılacak işçiler için yöneticiler tarafından inşa ettirilmişlerdir⁴.

Geç Bronz çağında kurulmuş olan Enkomi kentinde ilk göze çarpan birbirini dik kesen sokaklar ve caddelerdir. Özellikle, kenti çevreleyen surun giriş kapılarına uzanan caddelerin diğer caddelere göre geniş tutulması hemen dikkati çeker⁵. Ancak sokak ve caddelerin arasında kalan yerleşim için ayrılmış alanlarda herhangi bir düzenleme gözlenmez. Diğer taraftan ızgara plan Doğu Akdeniz kıyılarında, Filistin kenti Megiddo'da karşımıza çıkar⁶. Kentin Asur dönemine ait düzlemlerinde ızgara sisteme göre yerleştirilmiş sokaklar bulunur.

Küçük Asia'da ise ızgara sistemi ilk kez, Doğu Anadolu'daki Zernaki Tepe'deki Urartu yerleşiminde kullanılmıştır⁷. Kent planı, Van Gölü'nün

2 Lampl 1968, 30; Gates 2003, 100, Fayyum yerleşiminin planı MÖ 3. bin yılına tarihlenen bir papirüs üzerine çizilmiştir; Heimberg 1983, 283-285, fig. 8.

3 Gates 2003, 100.

4 Lampl 1968, sf.31; Guiliano 1966, 99, fig. 35.

5 Gates 2003, 188, fig. 9.3.

6 Lampl 1968, 113, 120.

7 Zernaki tepedeki ızgara planlı yerleşimin yapıldığı dönem ile ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Ancak, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu tarafından, bir başka Urartu kenti olan Ayanis'in güneyinde, plan açısından Zernaki tepedeki ızgara planlı yerleşime benzeyen bir yerleşim açığa çıkarılmıştır. Bu yeni yerleşim, A. Çilingiroğlu tarafından MÖ

kuzeyindeki iki tepeyi de içine alacak bir biçimde uygulanmıştır. Mükemmel bir grid plana sahip yerleşimde, *insulalar* ince uzun bir koridor ile ikiye ayrılmış ve her iki bölüme aynı ölçüde iki ev yerleştirilmiştir. Caddeler ortalama 5.00 m. genişliğinde, ana caddeler ise 7.00 m. genişliğindedir⁸. Zernaki Tepe'nin çevresinde yapılan çalışmaları sırasında bulunan II. Arğişti dönemine (MÖ 713-685) ait birkaç yazıttan hareketle, yerleşimin II. Arğişti tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir. Bu yazıtlarda, II. Arğişti döneminde yörede bazı kentlerin ve sulama kanallarının inşa edildiğinden bahsedilmektedir⁹. Bu kentlerden birinin de Zernaki Tepe'deki yerleşim olabileceği vurgulanmaktadır¹⁰. Ancak, Zernaki Tepe'de ele geçen ve Roma dönemine ait olduğu düşünülen bir grup malzemedan yola çıkarak Zernaki Tepe'deki ızgara planlı yerleşimin Roma döneminde kurulmuş olabileceğini de akılda bulundurmamak gerekmektedir¹¹.

Doğu Akdeniz'deki kentlerde ızgara plan sistemli bir şekilde uygulanmış olsa da kendilerini Yunan kentlerinden ayıran farklı bir özellik taşırlar. Yunan toplumları, kent devleti kavramı içinde Tyran ve yönetimde etkin bir rol oynayan kent meclisi tarafından yönetilirken, Doğu toplumlarının merkezîyetçi bir otokratik yapı ile idare edilmektedir. Bu otokratik yapıda hakim güç kraldır ve son sözü her zaman mutlak erk olan kral söylemektedir. Orta krallık döneminde kurulan Kahun yerleşimi, Firavun II. Sesostiris'in tarafından kurulmuş ve yerleşim Piramit ve dinsel kült ile ilişkili ruhban sınıfının ikameti için kullanılmıştır. Tel El-Amarna'daki ortogonal yerleşiminde kent inşasında çalışan işçi sınıfı için kurulduğu bilinmektedir. Zernaki Tepe'deki ızgara planlı yerleşimde Urartu kralı II. Arğişti tarafından inşa ettirilmiş olma olasılığı yüksektir. MÖ 9. yüzyılda, Ürdün vadisinde kurulan Tell Es-Saidiyeh yerleşimi de

7. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, Urartu döneminde ızgara planlı yerleşimler Zernaki tepe ile sınırlı kalmamış ve diğer kentlerde de uygulanmıştır. Zernaki tepe ve Ayanis'deki ızgara planlı yerleşimlerle ilgili daha geniş bilgi için bakınız Çilingiroğlu 1997, 82-83; Zernaki Tepe için bkz. Burney Lawson 1960, 185-188.

8 Lampl 1968, 113, Burney-Lawson 1960, 185-188.

9 Çilingiroğlu 1997, 82-83.

10 Zernaki tepedeki ızgara planlı yerleşim tarihlenmesi ile ilgili olarak bakınız Çilingiroğlu 1997, 83; Zernaki tepe ve Ayanis'deki ızgara planlı yerleşim ile ilgili olarak, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu'nu ile yaptığım görüşmede, kendisi konuyla ilgili görüşlerini bana aktarmıştır. Çilingiroğlu, Zernaki tepenin yaklaşık onbin kişilik bir nüfusa sahip olduğunu ve böyle bir yerleşimin bölgede uzun süre hakim olan bir güç tarafından yapılabileceğini, bu gücün bölgeden gelip geçen ve uzun süreli kalma gereği duymayan Akhamenitlerin ve ya Romalıların kurmuş olamayacaklarından bahsetmektedir. Zernaki tepedeki geniş alana yayılan ve bir kerede planlanmış yerleşimin bölgeye uzun süre hakim olan Urartular tarafından yapılmış olabileceğini vurgulamaktadır.

11 Çilingiroğlu 1997, 83.

ızgara planın köklü bir temsilcisi olmasına rağmen monarjik sistemin bir ürünüdür¹². Doğu'daki söz konusu merkezlerde erken tarihlerde ızgara planının uygulanmasına sebep olan kriterler ile Batı Akdeniz'deki Yunan kolonilerinde MÖ 8. yüzyılın ortalarından beri izlenen ve Klasik dönem ile birlikte doruğa çıkan uygulamalar arasında hiçbir benzerlik yoktur. Doğu yerleşmeleri bu yönüyle Yunan kent planlamasının öncülü ya da onu etkileyen faktörü olarak görülemez. Bütün bu doğu yerleşimlerinde yalnız kentlerin bütününde ortak bir planlama değil fakat aynı zamanda her bir konutta da merkezi otorite tarafından dikte edilen, dolayısıyla otokratik bir yapıyı karşımıza getiren bir durum vardır. Bu özel yapı Yunan dünyasındaki demokratik idealler ve kanunlar karşısında eşit olma "*isonomia*" ilkesine taban tabana zıttı bir durumu düşündürmektedir.

Doğu Akdeniz'de erken dönemlere kadar giden ızgara sisteminin, Küçük Asia'nın batısındaki en erken örnek Smyrna'da karşımıza çıkar. Büyük bir depremle MÖ 8. yüzyılın sonlarında yıkılan kent, yeniden planlanmış ve Lidya Kralı Alyattes'in (MÖ 619-560) tahribine kadar bu plan devam ettirilmiştir. Kent, kuzey-güney doğrultusundaki sokaklar ile bir dizi ev sırasına bölünmüştür. Ancak bu sokakları dik kesen doğu-batı doğrultulu sokaklar açığa çıkarılamamıştır. Doğu-batı doğrultusundaki tek yol, Athena Tapınağı'nın önünde son bulan "Athena Caddesi"dir. E. Akurgal, Smyrna'nın bu dönemde "ızgara biçimli" bir kent planı içinde düzenlenmiş olduğunu ancak bu planın Hippodamos'un ortaya attığı keskin doğrultulu, gerçek anlamı ile satranç tahtası biçimli geometrik bir düzgünlükte olmadığını belirtmektedir¹³.

Smyrna'da sivil mimarinin yanı sıra, bu dönem içinde kuzey kapısı yakınında bulunan kamusal alan genişletilmiş ve buraya bir tapınak inşa edilerek dinsel bir alan yaratılmıştır. Sonuç olarak, Smyrna'nın Arkaik dönem yerleşimi, sivil, kamusal ve dinsel alanlarıyla Hippodamos'un ideal kentine yakın bir görünüm sergilediği iddia edilebilir.

Eski Çağ'da, yeni kent planının uygulanabilmesi için, ya eski kentin deprem, yangın, savaş gibi sebeplerle tamamen tahrip olması gerekmekte ya da geniş boş arazilere gerek duyulmaktaydı. MÖ 8. yüzyılın sonundaki büyük deprem sonrası, Smyrna kentinin tamamen yıkılmış olması kentin yeniden planlanabilmesinin önünü açmıştır. Buna karşın, Roma ve Atina gibi kesintiye uğramadan devamlı yerleşim gören kentler hiçbir zaman düzenli bir kent planına sahip olamamışlardır.

12 De Geus 2001, 44-47.

13 Akurgal 1997, 40.

Geç Tunç Çağı'nın sonunda, Deniz kavimleri olayının hemen arkasından işgalci kuzeyli kavimler, Küçük Asia'da Hitit İmparatorluğunu, Yunanistan'da ise Miken uygarlığını yıkmışlardır. İşgal sonrası bu kavimlerin bazılarının geldikleri bu bölgeleri kendilerini yurt edindikleri görülmektedir. Bu dönemde Yunanistan'da, Dor kavimleri yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu olayların hemen arkasından, Yunanistan'da Dor baskısıyla önce Tesalya ve Boeotialılar¹⁴ daha sonra Attikalılar¹⁵ ana yurtlarını terk edip göç etmeye zorlanmışlardır. Küçük Asia'nın batısını yurt edinen bu göçmenler, Kaikos Nehri ve Hermos Nehri arasında Aiolia bölgesini, Hermos nehri ile Meandros nehri arasında ise Ionia bölgesine ismini vererek yerleşmişlerdir. Geç Geometrik döneme gelindiğinde, Yunanistan ve Batı Anadolu'daki kent devletlerinin kentleşme sürecini tamamladıkları görülür. Zaman içinde ticaret ve buna bağlı olarak artan üretimin etkisiyle görülen ekonomik gelişim yanında nüfus artışını da getirmiştir. Kentlerdeki bu nüfus artışı beraberinde başka sorunlara da yol açmış ve artık kentler bu fazla nüfusu denetleyemez duruma gelmiştir. Bu sorunu kentlerdeki nüfusun bir bölümünü kurulan yeni kolonilere aktarılmasıyla çözmeye çalışmışlardır. Korinth¹⁶, Megara¹⁷, Rhodos¹⁸ kentleri başta olmak üzere birçok kent devleti bu sürece katılmış ve coğrafi yapı ve iklim açısından Yunanistan ile büyük benzerlik gösteren Güney İtalya ve Sicilya'da yeni koloniler kurmuşlardır.

Güney İtalya ve Sicilya'da geniş ve boş araziler üzerine kurulmuş ızgara planlı kentler, yeni kurulan Yunan kolonilerinde karşımıza çıkar. Taranto Körfezi'nde Spartalılar tarafından kurulmuş olan Tarentum kenti (MÖ 706), geniş caddelerin çevresine yerleştirilen uzun *insular* içindeki megaron planlı evlerden oluşturulan ızgara plana sahiptir¹⁹. Thukydides²⁰, Syrakusai kenti tarafından savunması için kurulan Akrai (MÖ 663) ve Kasmnai (MÖ 643) adında iki yerleşimden bahseder²¹. Syrakusai'nin

14 CAH vol. 2, part.2, 703.

15 Ibid, 705.

16 Korinth kentinin İtalya kurduğu en önemli koloni Syrakusai'dir. Daha sonra Syrakusai tarafından kurulan Akrai, Kasmnia ve Kamarina yerleşimlerinin kuruluşlarında rol oynamıştır. Korinth'le ilişkilendirilebilecek bir başka koloni Corykya'dır; Miller 1970, 192.

17 Megara İtalya'da koloni kuran en faal Yunan kentlerinden biridir. Megara'nın İtalya'da kurduğu ya da kuruluşunda aktif rol oynadığı koloniler; Naksos, Megara Hyblaia, Leontinoi, Trotilion, Katane, Thapsos kentleridir; Ibid., 179-180.

18 Rhodos kentinin İtalya'da kurduğu ve Knidos ile ortak kurduğu koloniler arasında Gela, Akragas, Ebesos, Lipara, Podosia ve Makalla kentleri sayılabilir; Ibid, 186-192.

19 Martin 1974, 326-327.

20 Thukydides vi. 5. 2.

21 Miller 1970, 194.

kurduğu ilk yerleşim olan Akrai'nin planı, boydan boya kat eden bir ana caddeden ve bu caddeyi dik kesen sokaklardan oluşmaktadır²². Batı Akdeniz'de geniş tarım alanlarına sahip ovalar üzerine kurulmuş ızgara planlı kolonilerde bulunmaktadır. Bu tip ova kentlerin en iyi örneği Sicilia'da MÖ 8. yüzyılda Megaralı kolonistler tarafından kurulmuş olan Megara Hyblaea kentidir (MÖ 728). Kentteki ızgara sisteminde yön birliği görülmez; *insulalar* topografya ya uygun bir şekilde farklı doğrultulara yönelmiştir. *Insulalar* arasında yön birliği bulunmamasına rağmen, birbirini neredeyse dik kesen sokaklar, kentin ilk kurulduğu evreden itibaren düzenli bir ızgara plana sahip olduğunu göstermektedir²³. Campania bölgesinde Sybarisliler tarafından kurulmuş olan Poseidonia kenti (MÖ 625-600), Megara Hyblaea kentinde uygulanan *insula* sisteminin gelişmiş bir modelini karşımıza çıkarmaktadır. Poseidonia'daki caddeler arasında kalan *insulalardaki* yön birliği dikkat çekicidir²⁴. İtalya'daki kentlerde, Megara Hyblaea ile başlayan ve Poseidonia ile devam eden ızgara plan, MÖ 5. yüzyıl kentlerinde de izlenebilmektedir.

İtalya'da kurulan ızgara planlı kolonilerde, temel kaygının eşitlik ilkesinde yoğunlaştığı görülür. Kentlerin oluşturulmasında "*isonomia*" ilkesine uygun bir şekilde sivil konut mimarisi önem kazanmıştır. İtalya'daki erken Yunan kolonilerinde uygulanan ızgara plan Hippodamos'un yarattığı plan tarzına göre bazı farklılıklar içerir; *insulalarda* konutlara eşit ölçülerde parsel ayrılmasına karşın, kamu alanları ve dini yapılar çoğu zaman *insula* sisteminin dışında bırakılmıştır. Söz konusu kentlerde agoralar kent merkezlerine yakın tutulmalarına karşın, dini yapılar eski kent kurma geleneklerine bağlı kalınarak, merkezin içinde ya da dışında uygun alanlara inşa edilmişlerdir. İtalya'daki Yunan kolonilerinde ızgara planının uygulandığı konut alanlarını dışarıda bırakacak olursak, gerek agoranın gerekse dini yapıların inşa edildikleri alanlar göç ettikleri ana kentlerdeki benzer örneklerle aynıdır. Dolayısıyla ızgara plan sadece sivil yapıları kapsarken, diğer yapıların sisteme dahil edilmesinde o kadar ısrarcı olunmamıştır. Arkaik dönemde Küçük Asia'da bilinen tek ızgara planlı örnek Herakleia Pontike kentidir. MÖ 560 yılına tarihlenen kentin, *insulaları* kıyı şeridinde dik bir açıyla yerleştirilmiştir. İtalya'daki çağdaşlarında olduğu gibi kent planında boydan boya aşan bir ana cadde ve onu dik kesen sokaklar yer alır. Sokaklar dar uzun *insulalarla* sınırlandırılmıştır

22 Ar 1977, 67.

23 Dunbabin 1948, 18-21; Ward-Perkins 1974, 23-24.

24 Bradford 1957, 218-227.

ve *insulalar* içinde birbirine eşit ölçüdeki ev parselleri bulunmaktadır. Herakleia Pontika'da, agora kent planına dahil edilirken, kutsal alanlar kent planı dışında bırakılmıştır²⁵. Görüldüğü gibi, Hippodamos'un "*isonomia*" ilkesine göre oluşturduğu kent planının öncülerinde de bu kavram vardır, ancak sadece sivil yapılarla sınırlıdır. Hippodamos'un kent plan şeması ise katı kurallarla belirlenmiştir; kamu, sivil ve dini yapılar *insula* sistemine mutlaka dahil edilmiştir. Kamu alanları ve dini yapılar için ayrılan *insulaların* hatları, sivil yapılar için ayrılmış *insulalar* kadar kesin bir çizgiyle belirlenmemiş olmasına karşın sınırları *insula* sistemindeki ölçülerle aynı tutulmuştur ve mutlaka kent merkezi içinde yer almışlardır.

Yukarıda örneklerle özetlediğimiz ızgara sistemi eski çağlardan beri kentlerde uygulanmaktadır. Bu örneklere bakıldığında, genel planda belirli bir düzenin sağlandığı, buna karşın eşit ölçüdeki parsellerin içinde kalan evlerin bir plan birliği göstermediği görülmektedir. Hippodamos tarzının uygulandığı kentlerde görülen tıpa tıpa aynı plana sahip standart evler, ızgara planın öncüsü kabul edilen kentlerin hiçbirinde karşımıza çıkmaz. Yalnızca Mısır'daki Kahun ve Tell El Amarna yerleşimlerinde standart formlu evler bulunmaktadır. Ancak her iki yerleşimde belli bir amaç doğrultusunda dönemin yöneticileri tarafından yaptırılmış küçük yerleşimlerdir ve Hippodamos'un eşitlik ilkesiyle uzaktan yakından ilgileri yoktur.

Hippodamos'un geliştirdiği plan içinde öngördüğü arazinin bölümlere ayrılması kavramı (sivil, kamusal ve dini), eski kentlerde bilinçli olmasa da gözlenmektedir. Smyrna örneğinde, eski kamusal alanın genişletilip, bu bölüme Athena Tapınağının inşa edilmesi kent genelinde sivil, kamusal ve dini alanların oluşmasına neden olmuştur. Megara Hyblaea kentinde de erken dönem *insulaların* arasında bulunan agora zaman içinde genişletilmiş ve çevresi bir duvarla çevrilmiş böylece sivil ve kamusal alanlar birbirlerinden ayrılmışlardır²⁶.

Miletoslu Hippodamos, MÖ 5. yüzyılda ideal kent planı fikrini ortaya attığında, kendisinden daha önce kullanılmış olan ızgara sistemini mutlaka biliyor olmalıdır. Aristoteles²⁷, Hippodamos için "*Kentleri bölmeyi keşfetmiştir*" der. Kuşkusuz, Aristoteles bu bölme işleminde zaten bilinen ızgara sistemini kastetmemekte, kentin vatandaşlar arasında hem fiziki hem de

25 Hoepner-Sewandner 1994, 12, şek. 7.

26 Dunbabin 1948, 18-2; 1Ward-Perkins 1974, 23-24.

27 Aristoteles, *Politika*. 1267b23.

sosyal haklar gözetilerek bölünmesini vurgulamaktadır²⁸. Hippodamos ideal kentnin organizasyonunu *tripartire* (üçlü bölünme) sisteminin içinde yapmaktadır. Hippodamos, on bin kişilik bir kenti temelde üç bölüme ayırır. Birinci bölüm sanatçılar, diğeri çiftçiler, bir diğeri ise askerlerin yerleşimi içindir. Ayrıca arazide sivil, kamusal ve dinsel alanlar olmak üzere üç bölüme ayrılır²⁹. N. Cahill, Hippodamos'un bu numarolojik yapısallığının geçmişi İonia doğa felsefeciliğine bağlanması gerektiğini vurgulamaktadır³⁰. C.H. J. De Geus, Hippodamos için iddialı farklı bir söylemde bulunur. De Geus'a göre, Hippodamos aşırı milliyetçi bir entellektüeldir ve İonia ayaklanmasında rol almıştır. İonia ayaklanmasının bastırılmasının hemen arkasından Hippodamos, Güneydoğu Suriye'deki Dura Europos'da on beş yıl kadar bir sürgün hayatı yaşamıştır. Hippodamos'un Suriye'de uzun süre kaldığı sürgün döneminde ne yaptığını kimse bilmemektedir³¹. Sürgün yaşamı sırasında hayatın ve yaşamın ideal yollarıyla ilgili tartışmış, Suriye'deki doğulu gelenekleri iyi gözlemlemiş olmalıdır. Hippodamos kendi kent planında ilke olarak benimsediği *Tripartire*'yi oluştururken, Suriye ve Filistin kentlerinde görülen, kenti dinsel, kamusal ve özel alanları her yönüyle üç bölüme ayırma yönteminden etkilenmiş olabilir³². Kuşkusuz bu görüş De Geus tarafından ortaya atılmıştır ve üzerinde tartışılıp düşünülmesi gerekmektedir.

Hippodamos'un planında, kent sakinlerine ayrılmış bölümlerden biri çiftçi sınıfına aittir. Bu bölümdeki arazi sahipleri kendilerini askerlere ihtiyaçlarını üretmeye adanmışlardır. Sanatçıların ise tahminen çalıştıkları ve yaşadıkları yerler aynıdır. Bütün vatandaşlar oy hakkına sahip olmalarına rağmen bir bölümü kendi arazilerine sahip değillerdir³³. Sosyal sınıflara göre kent mahallelere ayrılmıştır. Bu mahalleleri büyük caddelerle sınır-

28 Gorman 1995, 395.

29 Cahill 2002, 3; Aristoteles, *Politika*, II, 8; Hippodamos'un oluşturduğu kent sistemi içinde politika ve hukuk sistemi ile ilgi düzenlemeleri için bakınız Hogan 1959, 763-783.

30 Cahill 2002, 3.

31 C.H. J. De Geus, Suriye ve Filistin'deki Bronz çağı köy yerleşimlerinin bazılarında kullanılan bütün kominal araziler, özellikle parsellere ayrılmıştı, tarıma uygun araziler ve ağaçlar beş veya yedi yılda bir kurayla pay edildiğini söyler. Bu payların mevkiden mevkiye değiştiğini ve zaman dolduğunda başka kullanıcılara devredildiğini belirtir. Bu devretme geleneği arazinin mülkiyeti ile ilgili iki amaç güdülmüştür. Bu yollardan ilkinin, grupların bir yatırımdan kar sağlayabilmesi için, bütün üyelerin efor sarf etmeleri gerekmektedir. İnşası ve sistemin bakımı ile ilişkili bir örnek, tarım amaçlı teraslar veya sulama kanallarının yapımı gösterilebilir. İkinci amaç ise, birbirine eşit gruplar ekonomik eşitsizliğin oluşmasını en alt düzeyde tutmak olmalıdır. De Geus'un bu görüşü ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız De Geus 2001, 44-47.

32 Ibid.

33 Cahill 2002, 3.

landırılmıştır. İtalya örneklerindeki dar, uzun *insulalar* yerini Hippodamos tarzında kare ya da kareye yakın *insulalara* bırakmıştır. Hippodamos plan kavramı kentle sınırlıdır ve İtalya'daki Yunan kolonilerinin bazılarında olduğu gibi kentin dışında kalan tarım arazilerini kapsamamaktadır. Hippodamos'un bu kent planı ile gerçekte yaratmak istediği, halkın sosyal sınıflara bölünüp birbirlerinden ayrılmış olmalarına rağmen, bütün bu grupların hem ortak çıkarları sayılan kent çıkarlarını gözetmeleri hem de birbirleriyle eşit şartlarda yaşam olanakları sağlanmasıdır.

Kent plancısı Hippodamos'un bizzat kendisinin planladığı ilk kent MÖ 479'da tekrar kurulan Miletos kenti olarak görülebilir. MÖ 476 yılında kurulan Pireaus birçok kaynakta Hippodamos'un kurduğu ilk kent olarak kabul edilse de MÖ 478'de Miletos'a gelen Atinalı *Strategos Aristides*'in bir diyalogundan hareketle Hippodamos'un kurduğu ilk kent Miletos olmalıdır³⁴. Miletos'un Klasik dönem yerleşimine ait arkeolojik belgeler yetersiz olsa da, Miletoslu Hippodamos'un kendi kentinin yeniden kuruluşunda rol almamış olmasını düşünmek akla yatkın gelmemektedir³⁵. Bu iki kent dışında, MÖ 444/443 yılında kurulan Thurioi'un³⁶ ve MÖ 408 yılında kurulan Rhodos'un³⁷ kent planlarının oluşturulması aşamasında yardım ettiğiinden bahsedilmektedir. Ancak, Pireaus ile Rhodos'un kuruluşları arasındaki yaklaşık 68 yıllık zaman farkı Hippodamos'un Rhodos'un kent planının oluşturulması aşamasında birebir rol alamayacağını göstermektedir. Thurioi'nun³⁸ kuruluşunda ise uygulama da değil fikir bazında yardımcı olduğu vurgulanmaktadır³⁹.

34 Hippodamos'un planladığı ilk kent olarak Pireaus gösterilse de, W. Hoepfner, MÖ 479 yılında Miletosluların kentlerine geri dönmelerinin ardından, küçük insulalardan, bunları çeviren sokaklardan ve caddelerden oluşan ve merkezinde açık alanlar bulunan sistemli bir kent kurduklarından bahseder. Hoepfner "...MÖ 478'de *Strategos Aristides*, Yunan kent birliğini düzenlemek üzere Atina'dan Miletos'a geldiği zaman kentin yeni planını görüp heyecanlanmış Pire için yeni bir plan hazırlaması için mimar Hippodamos'u Atina'ya çağırmıştır..." sözleriyle anlatmaktadır. Hoepfner'in bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Hippodamos'un planladığı ilk kentin Miletos olması akla yatkın gelmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.; Hoepfner 1996, 158; *Strategos Aristides*'in Miletos'a yaptığı ziyaret ve Pireaus kentini planlaması için Hippodamos'u Atina'ya davet etmesi ile ilişkili olarak ayrıca bakınız Lambrinoudakis 1986, 26.

35 Miletos'un Klasik dönem kentinin kuruluşunda Hippodamos'un etkisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bingöl 1996, 168.

36 Hesykhios, Harpocration'da Thurioi'un kuruluşu ile ilgili olarak Hippodamos'un adı geçmektedir; Castagnoli 1971, 301-307.

37 Strabon (XIV, ii, 654) MÖ 408 yılında Rhodos kuruluşu aşamasında Hippodamos'un yardım ettiğiinden bahsetmektedir; Rhodos'daki Hippodamos etkisi için bakınız Szidal 1980, 31.

38 Thuroi'nin Kent planı anlatımı ve *plateiai* isimleri için bakınız Diodoros Sicilius XII. 10. 12. 19. 9. 2-5.

39 Thurioi kenti ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız Castagnoli 1971, 301-307; Greco 1999,

Platon “*Yasalar*” da⁴⁰, kent planının uygulanması aşamasında arazi üzerinde mülkiyet sorununun bulunmaması gerektiğinden bahseder. Miletos kenti, MÖ 499-494 yılındaki Ionia ihtilalinin bastırılması sırasında Persler tarafından tamamen tahrip edilmiş, MÖ 479’da mülkiyet sorunu kalmadığı için tekrar imar edilebilmiştir. Benzer bir örnek Klazomenai’de karşımıza çıkmaktadır. Ionia ihtilalinin bastırılmasının hemen ardından Karantina adasına sürülen Klazomenaililer, MÖ 5. yüzyılın sonunda eski kentlerinin bulunduğu araziye geri döndüklerinde artık eski mülkiyetler geçerliliğini yitirmiştir. Eski kentten kalan son izler, arazinin tesviye edilmesiyle silinmiş ve yeni kent planı sorunsuz bir şekilde uygulanmıştır⁴¹.

Klasik dönemde ızgara planın İtalya’da uygulanışı diğer kentlere göre daha radikal olmuştur. Plan, Arkaik dönem kentleri üzerine mülkiyet sorunu düşünülmeden doğrudan uygulanmıştır. Bu değişim büyük boyutta Sicilya kentlerinde hissedilmiş, erken *Tyranlık* döneminde ve daha sonraki dönemlerde kent merkezlerindeki Arkaik yapılar tekrar elden geçirilmiştir. Kentlerde görülen yeniden yapılanma için Himera, Naksos ve Kamarina gibi örnekleri verebilir⁴². Bu benzer durumdaki kentler, güçlü bir kent planı içinde temel ihtiyaçları olan büyük yapıları ve sivil yaşam alanlarını kriterlere uyarak ızgara plan içerisine yerleştirmişlerdir. Kentlerin bazılarında Arkaik düzenlemeyle uyumlu bir şekilde geniş caddeler arasında kalan *insulalar* uzatılmıştır. Planın öngördüğü kurallara bağlı kalınmış, planda istenildiği gibi ev blokları yerleştirilmiştir. Cadde ve sokaklarda bu kuralcı şemayı takip etmiş, kent içindeki önceliklerine göre düzenlenmişlerdir⁴³. MÖ 5. yüzyılda kurulmuş olan Metapontum kentinde görülen plan, kent merkezindeki yapılarla sınırlı kalmamış, tarım arazilerinin de uygulanmasıyla diğer örneklerden farklılık göstermiştir. Metapontum kentinin çevresindeki tarım arazileri, yerleşimcilere dağıtılmadan önce “*eşitlikçi*” bir sistemle parsellere ayrılmıştır⁴⁴.

Hippodamos tarzının farklı bir modeli de Rhodos’da karşımıza çıkmaktadır. MÖ 408’de Rhodos kenti, adada bulunan Kameiros, Ialysos,

413-428; Castagnoli 1973, 220-222.

40 Platon, *Yasalar* (çev. Candan Şentuna-Saffet Babür) 779A-B.

41 Klazomenai’daki Hippodamos tarzındaki yerleşimin kent planı ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız Özbay 2004, 133-161.

42 Greco-Mertens 1999, 256-259.

43 Ibid.

44 Ward-Perkins 1974, 118.

Lindos kentlerinin *synoikismos* ile birleştirilmesiyle farklı bir yerde tekrar kurulmuştur⁴⁵. Gerek Rhodos kenti, gerekse İtalya'daki Thurioi kenti birbirlerinden uzak coğrafyalarda yer alıyor olmalarına rağmen, kent planının caddelerde, sokaklarda ve *insulalarda* uygulanması açısından birbirleriyle büyük benzerlik göstermektedirler.

Gerek ızgara planlı gerekse Hippodamos tarzındaki kentler planlanırken bölgesel özellikler ve coğrafi yapı göz önünde bulundurulmuştur. Coğrafi yapı açısından ızgara planlı ve Hippodamos tarzındaki kentleri üç ana gruba ayırmak mümkündür⁴⁶:

İlk grup ova üzerine kurulmuş kentlerdir. Bu gruba ait en güzel örnekler İtalya'da karşımıza çıkmaktadır. Metapontum, Herakleia, Poseidonia ve Thurioi kentleri ova üzerine kurulmuşlardır.

İkinci grup tepe üzerinde ovaya bakacak şekilde kurulmuş kentlerdir. Bu kentler için ovaya hakim ve savunması kolay tepeler seçilmiştir. Bu grubun bilinen en güzel örnekleri Priene ve Latmos Herakleia'sıdır.

Üçüncü grup ise deniz kıyısında kurulmuş liman kentleridir. Bu kentler, birden fazla limanı olan kentler ve yarımada veya burun üzerine kurulmuş kentler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birden fazla limana sahip kentlerin başında, Rhodos ve Piraeus gelmektedir. Yarımada veya burun üzerine yerleştirilmiş kentler için en iyi örnek Miletos'tur. Bu gruba girebilecek diğer bir örnek, Eski Knidos'dur. Kent, yamaç üzerine kurulmuştur ve Priene'de olduğu gibi arazi setlenerek yapılar yerleştirilmiştir⁴⁷. Klazomenai Khyton'daki yerleşim ise Limantepe höyüğünün de üzerinde yer aldığı burun ve denize dik uzanan parseller üzerinde kurulmuştur. Klazomenai yerleşimi kıyıdan içeriye doğru uzanan düz bir alan üzerindedir ve kent planı bir önceki evredeki Arkaik kentin sınırları aşmayacak şekilde yerleştirilmiştir. Böylece mevcut tarım arazilerinde herhangi bir kayıp yaşanmamıştır.

Rhodos kentinden hemen sonra, MÖ 5. yüzyılın sonlarında kurulan Khyton'daki ızgara planlı yerleşim Batı Anadolu'daki en erken örneklerden biridir. Yerleşiminde vatandaşlara ait "sivil" yapıların bulunduğu alanlar tespit edilebilmiştir. Yerleşim, birbirini dik kesen sokaklar arasındaki dikdörtgen *insulaları* ve Batı Anadolu'nun bilinen en büyük *prostaslı* evleriyle dikkati çekmektedir. Günümüzde çağdaş yapıların altında kalan

45 Wycherley 1964, 135-139; Demand 1990, 89. Greco-Mertens 1999, 246-248.

46 A. Akarca, Yunan kentlerini, coğrafi konumları göz önünde bulundurarak üç ana gruba ayırmıştır. Burada Akarcanın yaptığı genel gruplama, ızgara planlı kentlere uyarlanmıştır. Akarcanın yaptığı genel gruplandırma için bakınız Akarca 1987, 26-27.

47 Eski Knidos kenti için bakınız Tuna 2009, 517-532; Tuna 1999, 482.

yerleşimde yapılan kazılar geniş alanlarda yürütülemediği. Öncelikle kent planının anlaşılması amacıyla kazılar, elde edilen ipuçlarından hareketle, sokakların genişliklerinin, *insulaların* ve evlerin ölçülerinin saptanmasını sağlayacak sondajlarla yürütülmeye çalışılmıştır. Evlerin sınırları içinde kalan sondajlar, ev planlarının anlaşılabilmesi için genişletilmiştir. Bugüne kadar, sadece sivil yapıların bulunduğu alanlar kazılabildiği için, kamusal ve dinsel alanların -eğer varsa- yerleşim içindeki konumları anlaşılabilmiştir. Kentin merkezinde yer alan Feride Gül Tarlası sektörünün kuzeyinde yapılan kazılarda iki *insula* ölçüsündeki bir alanın boş bırakıldığı görülmüştür. Alanın tümüne yayılan kısmen sıkıştırılmış kil düzlem, bu alanın bilinçli olarak boş bırakılmış olabileceğini düşündürmüştür. Yerleşimin merkezindeki bu boş alan belki de portatif yapılardan oluşan agora olarak yorumlanabilir⁴⁸. Yerleşimdeki *insulalar* 4.11 oranında⁴⁹, 27.60 m. (92 İon ayağı) genişliğinde ve 75.40 m. (255 İon ayağı) uzunluğundadır⁵⁰. *Insulalar* dar kenarda iki geniş kenarda üç ev olmak üzere altı evden oluşmaktadır. Yerleşimdeki *prostas* planlı evler 386 m² ölçülerindedir. Himera⁵¹, Olynthos⁵² ve Kassope⁵³ kentlerindeki *insulalar* da dikdörtgen plan hakimdir ve 2x3 düzeni izlenebilmektedir. Piraeus⁵⁴, Priene⁵⁵ ve Abdera⁵⁶ kentlerindeki *insulalarda* ise 4x4 düzeni görülür ve *insulalar* kare formludur. Görüldüğü gibi Hippodamos'un planını uygulayan kentlerde ne ev ölçülerinde ne de *insulaların* oranlarında bir standart yoktur. Ancak temel plan birliğinde izlenen ilkelerin tüm kentlerde gözetildiği görülmektedir.

Khyton arazisinde⁵⁷ kurulmuş ızgara planlı "yerleşim", Klazomenaililerin MÖ 4. yüzyıl "kent"i olarak değerlendirilmemeli, "yerleşim" kelimesi özellikle vurgulanarak kullanılmalıdır. Yunan kentleri sivil

48 Özbay 2006, 414.

49 Hippodamos planı içeren diğer kentlerdeki *insulalarda* görülen oranlar farklılık göstermektedir. *Insulalar*, Piraeus 8.9, Rhodos'ta 9:5, Miletos'ta 5:9-4:5, Abdera'da 1:2, Priene'de 3:4 oranına sahiptirler. *Insula* oranları ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız Hoepner-Scwandner 1994, şek. 295.

50 Özbay 2006, 418.

51 Graham 1972, 295-301, şek. 4.

52 Robinson-Graham 1938, şek. 94.

53 Hoepner-Scwandner 1994, şek. 142.

54 Hoepner 1999, 154-164, res. 2.

55 Ibid., res. 3.

56 Hoepner-Scwandner 1994, şek. 142.

57 Khyton bir yer isminden öte, Eski Yunanca'da "yığma toprak tepe" olarak tanımlanır. Bu kelime, MÖ 4. yüzyıl yerleşiminin üzerinde yer aldığı Limantape höyüğünü tanımlıyor olmalıdır.; Bean 1967, 131, Khyton kelimesinin anlamı üzerine yapılan tartışmalar için bakınız Özbay 2004, 133.

yapılardan, kamu yapılarından ve dini yapılardan oluşan bir bütündür. Bir yerleşimin kent olarak yorumlanabilmesi için bu öğelerin tümünü bir arada bulundurması gerekmektedir. Kentte yaşayan vatandaşların ortak kullandığı meydanlar, çeşme yapıları, agoralar, kentin idaresini sağlayan kamu yapıları ve vatandaşların tanrılarla ilişkilerini düzenleyen tapınak kompleksleri bu öğelerin olmazsa olmazlarıdır. Klazomenai örneğinde ise sadece sivil yapılar ortaya çıkarılabilmektedir. Yerleşimin kurulduğu dönemdeki siyasi karışıklıklardan dolayı, kamu ve dini yapıların hiçbir zaman tamamlanamamış olabileceği de akılda tutulmalıdır. Sonuç olarak, eldeki veriler Klazomenai'daki MÖ 4. yüzyıl yerleşiminin, "kent" olarak değerlendirilmesinden çok "yerleşim" olarak yorumlanması gerektiğini düşündürmektedir.

Klazomenai'de MÖ 4. yüzyıl boyunca iki yerleşim bulunmaktadır. J.M. Cook tarafından, Klazomenai'daki ada ve anakara yerleşimleri, Atina-Piraeus ve Kolophon-Notion örnekleriyle bir tutulmuştur⁵⁸. Ancak, Klazomenai'daki MÖ 4. yerleşimlerini diğerlerinden ayıran önemli bir fark Cook'un gözünden kaçmıştır. Yukarıda verdiği Atina-Piraeus ve Kolophon-Notion örneklerinde, Piraeus Atina'nın liman kenti, Notion ise Kolophon'un liman kentidir. Klazomenai yerleşimleri ise birbirleriyle siyasi çekişme içinde olan iki farklı grubu barındırmaktadır. İonia ihtilalinin ardından MÖ 5. yüzyıl boyunca Klazomenaililer, Persler tarafından Karantina Adası'nda yaşamak zorunda bırakılmışlardır⁵⁹. Bu dönem içinde diğer Batı Anadolu kentleri gibi Atina ve Sparta arasındaki askeri ve siyasi çekişmede taraf olmuşlardır. Karantina Adası'ndaki Klazomenaililerin bir bölümü Atina'yı (Demokratlar), bir bölümü ise Spartayı (Oligarkhlar) desteklemişlerdir⁶⁰. Yüzyılın sonunda bu çekişme hat safhaya ulaşmış ve Oligarkhlar adayı terk etmek zorunda kalmışlar, bu terk ediş sırasında önce MÖ 413-411 yılları arasında ömrü yaklaşık bir yıl süren Polikhne'yi kurmuşlardır⁶¹. Ancak Atina'nın baskısıyla adaya geri dönmek zorunda kalmışlar, MÖ 5. yüzyılın sonunda tekrar anakaraya geri dönüp Khyton arazisindeki ızgara planlı yerleşimi oluşturmuşlardır. Makedonyalı Aleksandros'un MÖ 330 yılında Klazomenai'ya gelişine kadar iki grup arasındaki siyasi çekişme devam edip gitmiştir ve bu süre içinde Atina ve Sparta'nın siyasi müdahaleleri sonucunda ada ve anakara

58 Cook 1953-1954, 149-157.

59 Güngör 2004, 122.; Tanrıver 1989, 43.

60 Ibid, 123.

61 Thukydides 8.14.2.; Deport 1999, 204-205.

arasında gerginlikler yaşanmıştır⁶². Klazomenai kentini ikiye bölen çekişmeler siyasi bir otoritenin oluşumu da engellemiş ve kentin MÖ 4. yüzyılı iki farklı yerleşim olarak geçirmesine neden olmuştur.

Hippodamos tarzının temsilcilerinden biri olan Klazomenai yerleşimi, dönemin idari ve siyasi karışıklıklarının bir ürünüdür. Ionia kentlerini kökten etkileyen ve eski kentlerin zaman içinde özlerini yitirmesine neden olan Pers istilaları ve onu takip eden Pers Satraplarının baskıcı yönetimi⁶³, Hippodamos'un öngördüğü yeni kent modelinin önünü açmış ve daha önce kolonilerde uygulanabilen ızgara kent planının gelişmiş bir modelinin Ionia'daki ana kentlerde de uygulanabilmesini sağlamıştır. Klazomenai'daki yerleşim boyut açısından Miletos, Rhodos, Piraeus kentleri ile karşılaştırılamayacak kadar küçük olmasına rağmen, bu kent planının Kuzey Ionia'da belirlenebilmiş tek temsilcisi olması açısından önemlidir.

62 Özbay 2004, 137.

63 Ruziska 1983, 108-108.

Kaynakça

Akarca 1987

Akarca A., *Şehir ve Savunması*, Ankara.

Akurgal 1997

Akurgal E., *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, 3. baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara.

Ar 1977

Archaeological Report 1977.

Bean 1967

Bean G.E., *Aegean Turkey, An Archaeological Guide*, London.

Bingöl 1996

Bingöl O., “Antik Çağ mimarları ve Kent (Architecture of antiquity and the city)”, *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşim (Housing and Settlement in Anatolia), A Historical Perspective*, İstanbul.

Bradford 1957

Bradford J., *Ancient Landscapes: Studies in Field Archaeology*, Londra.

Burney-Lawson 1960

Burney C.A. - Lawson G.R.J., “Measured Plans of Urartian Fortresses”, AS 10.

Cah vol. 2, part 2.

Cambridge Ancient History, Volume 2, Part2, Cambridge University Press 1975.

Cahill 2002

Cahill N., *Household and city Organization of Olynthus*, Yale University.

Castagnoli 1971

Castagnoli F., “Sull’urbanistica di Thurii”, PP XXVI, 1971.

Castagnoli 1973

Castagnoli F., “Ancora Sull’urbanistica di Thurii”, PP XXVIII.

Cook 1953-1954

Cook J.M., “The Topography of Klazomenai” AEphem 2.

Çilingiroğlu 1997

Çilingiroğlu A., *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir.

De Geus 2001

De Geus C.H. J., “Oriental origins of the greek city”, Krisstoffel Demeon (ed.), *The Greek City From Antiquity to the Present, Historical Reality, Ideological Contruction, Literary Representation*, Leuven.

Deport 1999

Debord P., *L’Asie Mineure au IV siècle (411-323 a. C.)*, *Pouvoirs et jeux*

politiques, Boerdeaux.

Demand 1990

Demand N.H., *Urban Relocation in Archaic and Classical Greece*, Bristol.

Dunbabin 1948

Dunbabin T.J., *The Western Greek*, Oxford.

Hogan 1959

Hogan J.C., "Hippodamus on the Best Form of Government and Law", *The Western Political Quarterly* 12.

Gates 2003

Gates C., *Ancient City, The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece, and Rome*, London.

Gorman 1995

Gorman V., "Aristotle's Hippodamos ("Politics" 2.1267b22-30)", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 44.

Guiliano 1966

Guiliano A., *Urbanistica delle Città Greche*, Milano.

Greco-Mertens 1999

Greco E - Mertens D., "Urban Planing in Magna Graecia", in G. Pugliese Carratelli, *The Western Greeks*, Venici Bampiani.

Güngör 2004

Güngör Ü., "The History of Klazomenai in the Fifyty Century and the Settlement on the Island" in A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes and Y. Ersoy (eds), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001*, Thessaloniki.

Graham 1972

Graham J.W., "Notes on Houses and Housing-Districts at Abdera and Himera" *AJA* 76.

Heimberg 1983

Heimberg U., "Griechische und Römische landvermessung", *Bauplanung und Bautheorie der Antike, Diskussionen zur Archeologischen Bauforschung* 4, Berlin.

Hoepner-Scwandner 1994

Hoepner W. - Scwandner E.L., *Haus und Stadt im Klassischen Griechenland, Wohnen in der Klassischen PolisI*, Deutscher Kunstverlag.

Hoepfner 1996

Hoepfner W., "Klasik Dönemde Konut ve Toplum (Houses and Society in Classical Antiquity)", *Tarihîten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim (Housing and Settlement in Anatolia), A Historical Perspective*, İstanbul.

Lampl 1968

lampl P., *Cities and Planning in the Ancient Near East*, New York.

Lambrinoudakis 1986

Lambrinoudakis W., *Oikodomika Programmata stin archaia Athina 479-431 p.ch.*, Atina.

Martin 1974

Martin R., *L'Urbanisme dans la Grèce Antique*, Paris.

Miller 1970

Miller M., *The Sicilian Colony Dates Studies in Chronology I*, New York.

Özbay 2004

Özbay F., "The History and Archaeology of Klazomenai in the Fourth Century BC and the Settlement at Chyton" in A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes and Y. Ersoy (eds), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001*, Thessaloniki.

Özbay 2006

F. Özbay, *Klazomenai'daki MÖ. 4. Yüzyıl Yerleşimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Robinson-Graham 1938

D.M. Robinson-J.W. Graham, *Excavation at Olynthus VIII*, Baltimore.

Ruzicka 1983

Ruzicka S., "Clazomenae and Persian Foreign Policy, 387/6 B. C.", *Phoenix* 37.

Szidal 1980

Szidal J., "Hippodamos von Milet", *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseum in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande* 180.

Tanrıver 1989

Tanrıver C., *Antik Metinler ve Arkeolojik, Numizmatik ve Epigrafik Buluntular Işığında Klazomenai'da Khyton Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), İzmir.

Tuna 1999

Tuna N., "Batı Anadolu'da Geç Klasik Dönem Kentleşme Hareketleri", *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu (International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Age)*, İstanbul 1996, İzmir.

Tuna 2009

Tuna N., et. al, "The Preliminary results of Burgaz excavations within the

context of locating Old Knidos”, *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin. 13–15 Oct. 2005*, F. Rumscheid (Hersg), Bonn.

Ward-Perkins 1974

Ward-Perkins J.B., *Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Antiquity*, Londra.

Wycherley 1964

Wycherley R.E., “Hippodamos and Rhodes, *Historia* 3.